

3) Τέλος υπάρχουν υποχρεώσεις τοῦ προσώπου, ἐπίσης ὑπὲρ ὠρισμένου ἑτέρου προσώπου, ἀλλὰ ἀντίστοιχοι καὶ πάλιν πρὸς δικαίωμα ἑκάστοτε αὐτοῦ. Ἐξ ἄλλου ὅμως ὁ καθορισμὸς ἑκάστης ἐκ τούτων δὲν ἐπιτελεῖται καὶ πάλιν ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ νομοθέτου. Αὐτομάτως διαμορφοῦνται αὗται, μόλις ἑκάστοτε προκύψουν τὰ δικαιώματα τοῦ ἑτέρου προσώπου, πρὸς τὰ ὁποῖα αὗται ἀντιστοιχοῦν. Καὶ ταῦτα ὅμως περαιτέρω δὲν διαμορφοῦνται ὑπ' αὐτοῦ ἀμέσως τοῦ νομοθέτου, ἀλλὰ ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν. Πρόκειται τουτέστι περὶ τοῦ εἴδους ἀκριβῶς τῶν δικαιωμάτων, τὰ ὁποῖα διακρίνονται οὐσιωδῶς ἀπὸ τὰ «εἰδικὰ» ἐκ τῆς νομοθεσίας δικαιώματα, καὶ εἰς διευκρίνισιν τῆς φύσεως τῶν ὁποίων τείνουν τελικῶς καὶ αἱ ἐνταῦθα ἐκτιθέμεναι διακρίσεις τῶν ὑποχρεώσεων. (Προφανῶς ἐξ ἄλλου τὰ κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην ἐννοούμενα δικαιώματα εἶναι ὄχι τοῦ προσώπου, τοῦ δεδομένου εἰς τὴν ἐν τῇ παραγράφῳ ταύτῃ ἀνάπτυξιν, τοῦ ὁποίου ἐπίσης εἶναι καὶ αἱ μελετώμεναι ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ ἑτέρου πάντοτε ἔναντι αὐτοῦ ἰσταμένου, προσώπου).

Τὸ πραγματικὸν λοιπὸν ἑκάστοτε περιεχόμενον τῆς κατὰ δίκαιον προσωπικότητος ὠρισμένου προσώπου διαμορφοῦται διὰ τῆς κατὰ τὰς ὑπαρχούσας τοιαύτας ὑποχρεώσεις αὐτοῦ αὐτομάτου ἑκάστοτε ἔλαττώσεως τῆς γενικῆς αὐτοῦ πραγματικῆς δυνατότητος πρὸς τέλεσιν τῆς ἰδίας ζωῆς.*)

Τὸ τοιοῦτον ὅμως περιεχόμενον δὲν προσδιορίζεται ποτέ πλήρως διὰ τοῦ ἀφαιρετικοῦ ἀπλῶς τούτου προσδιορισμοῦ. Καὶ βεβαίως μὲν δὲν δύνανται ἀμέσως νὰ ὑπολογισθοῦν ἐνταῦθα τὰ κατὰ προσαύξησιν πάντοτε τῆς γενικῆς ταύτης κατὰ δίκαιον δυνατότητος δημιουργούμενα εἰς τὸ πρόσωπον «εἰδικὰ» δικαιώματα, ἐμμέσως ὅμως ὑπολογίζονται κατ' ἀνάγκην καὶ ταῦτα, καθόσον καὶ ταῦτα ὅπωςδήποτε συντρέχουν ἐν ἑκάστη στιγμῇ διὰ τὴν διαμόρφωσιν τοῦ περιεχομένου τῆς ὑπαρχούσης εἰς τὸ πρόσωπον γενικῆς κατὰ δίκαιον δυνατότητος.

Τὸ περιεχόμενον δηλαδή τοῦτο, ἀνεξαρτήτως τῆς κατὰ τὰς ὑπο-

3) Σύμφωνα μέχρι τοῦ σημείου τούτου ὁ E. Hölder, Ueber objektives und subjektives Recht, 1893, σελ. 25, τοῦ ὁποίου καὶ γενικῶς αἱ περὶ τοῦ «Recht der Persönlichkeit» διατυπώσεις, προσεγγίζουν ὅσον οὐδενὸς ἄλλου πρὸς τὰς ἀντιστοίχους ἡμετέρας.

χρεώσεις μειώσεως ἐκάστοτε αὐτοῦ, ἐμφανίζει διττὴν πάντοτε ποιότητα. Συγκροτεῖται, ἄφ' ἐνὸς ἀπὸ τὰς ὑφισταμένας εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἀνεξαρτήτως τοῦ δικαίου, καὶ ἤδη, μετὰ τὴν θέσιν τῆς «προσωπικότητος» αὐτοῦ, καὶ κατὰ δίκαιον, δυνατότητας συμπεριφορᾶς, καὶ ἄφ' ἐτέρου ἀπὸ τὰς μόνον κατόπιν εἰδικωτέρου παρὰ τοῦ νομοθέτου καθορισμοῦ ὑπαρχούσας τοιαύτας, αἵτινες ἔχουν ἐκάστοτε προϋπόθεσιν καὶ περιεχόμενον τὰ θεσπισθέντα ὑπὸ τοῦ νομοθέτου «εἰδικὸ» δικαιώματα, τὰς ὑπὸ τοῦ νομοθέτου εἰδικῶς διαμορφωθείσας ποικίλας κατὰ δίκαιον δυνατότητας ἐμμέσων πράξεων ζωῆς, καὶ συγκεκριμένως τὰ ταιαῦτα δικαιώματα, τόσον τοῦ προκειμένου ἐκάστοτε προσώπου, ὅσον καὶ τῶν ἐτέρων ἀκόμη προσώπων, μετὰ τῶν ὁποίων πρόκειται νὰ συνάψῃ τοῦτο εἰδικὴν ἔννομον σχέσιν πρὸς διαμόρφωσιν περαιτέρω δικαιωμάτων αὐτοῦ.

§ 23. Τοιοῦτον λοιπὸν εἰς τὴν ἔκτασιν καὶ εἰς τὴν σύστασιν εἶναι τὸ πραγματικὸν ἐκάστοτε περιεχόμενον τῆς προσωπικότητος δικαίου.

Ὅπως ἤδη ἐξετέθη, καθίσταται ἐκάστοτε συγκεκριμένον ὑπὸ τοῦ ὑποκειμένου ἀπλῶς αὐτῆς, ἄνευ καθοριστικῆς τινος ἐνεργείας τοῦ νομοθέτου εἴτε ἐτέρου τυχόν προσώπου.¹⁾ Ἐν ᾧ ὅμως οὕτω τὸ ὑποκείμενον τῆς προσωπικότητος δικαίου καθιστᾶ συγκεκριμένον τὸ περιεχόμενον αὐτῆς, ἐν ταύτῳ καὶ καθορίζει τὴν ἀντικειμενικὴν ἐκάστοτε δυνατότητα τῆς ἰδίας αὐτοῦ συμπεριφορᾶς. Καὶ διαμορφώνει πάντοτε ταύτην καὶ ὡς ὑποκειμενικὴν αὐτοῦ δυνατότητα. Οὕτω δὲ δημιουργεῖ ἐκάστοτε εἰς ἑαυτὸ ὄρισμένον, συγκεκριμένον μάλιστα, δικαίωμα. Εἶναι δὲ τὸ δικαίωμα τοῦτο καὶ δικαίωμα ὑπὸ τὴν κυρίαν ἔννοιαν, καθόσον ἀκριβῶς ἀποτελεῖ οὕτω συγκεκριμένην διαμόρφωσιν τῆς προσωπικότητος δικαίου, ὑπάρχει ἐπομένως καὶ τοῦτο πάντοτε ὑπὲρ τοῦ ὑποκειμένου αὐτοῦ.

Ἀκριβέστερον ὅμως ὑπάρχει ὄντως ἐνταῦθα ὄχι ἀπλῶς πραγματοποίησης, ἤτοι ἄσκησις τῆς προσωπικότητος δικαίου ὡς ἤδη δικαιώματος, ἀλλὰ, κυρίως, συγκεκριμένην διαμόρφωσιν αὐτῆς, καὶ οὕτω καὶ ὄρισμένον δικαίωμα τοῦ προσώπου, μόνον καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμὴν

1. Κατὰ τοῦτο δὲ ἀκριβῶς καὶ εἶναι δικαίωμα ἤδη τοῦ προσώπου. Σύμφωνος H ö l d e r, ἐνθ. ἀν., σελ. 25.

ἐπίκειται ἐκάστοτε ἢ ἐκτέλεσις τῶν δυνατοτήτων, αἵτινες προέκυψαν ἐκ τῆς συγκεκριμένης διαμορφώσεως τοῦ περιεχομένου τῆς προσωπικότητος δικαίου, εἴτε βεβαίως καὶ ἐφόσον ἀκόμη διαρκεῖ ἢ ἐκτέλεσις τούτων, ἀλλὰ τότε εἰς ὅσην πλεον ἔκτασιν ὑπολείπεται εἰσέτι ἢ ἐκτέλεσις αὐτῶν.

Τοιαύτη εἶναι ἡ διαμόρφωσις καὶ τοιοῦτον τὸ περιεχόμενον τῶν «ἐκ τῆς προσωπικότητος δικαιωμάτων». Διαφέρουν δὲ ταῦτα ἀπὸ τὰ «εἰδικὰ» ἐκ τῆς νομοθεσίας δικαιώματα, καὶ διότι τὸ περιεχόμενον αὐτῶν δὲν εἶναι ἀκριβῶς «εἰδικόν», ἀλλὰ εἶναι πάντοτε συγκεκριμένον, καθόσον διαμορφοῦται ἐκάστοτε διὰ τῆς ἀσκήσεως καὶ ἐν τῇ ἀσκήσει αὐτῶν, καὶ διότι—ἀποτέλεσμα δὲ τῆς δευτέρας ταύτης διαφορᾶς εἶναι καὶ ἡ πρώτη—ἡ διαμόρφωσις ἐκάστου αὐτῶν ἐπιτελεῖται ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ὑποκειμένου αὐτοῦ²⁾—ἐκ τοῦ δικαίου ἐξ ἄλλου βεβαίως δυναμένου τοῦτο, καὶ συγκεκριμένως ἐκ τῆς ἀναγορεύσεως αὐτοῦ εἰς προσωπικότητα δικαίου—καὶ ὄχι διὰ εἰδικοῦ παρὰ τοῦ νομοθέτου ὁρισμοῦ.³⁾

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν βεβαίως σημασίαν. Ἐπὶ τῶν τοιούτων δικαιωμάτων, ὁ παρὰ τοῦ νομοθέτου καθορισμός, οὕτω ἢ ἐγγυτέρα στιγμή τῆς κατὰ δίκαιον ἑτερονομίας δὲν ἀποτελεῖ τὴν ἐν τῇ κατὰ δίκαιον ὑπάρξει τοῦ προσώπου στιγμήν, τὴν προγενεστέραν ἀπλῶς πάντοτε τῆς στιγμῆς τοῦ δικαιώματος καὶ τῆς ἐν αὐτῷ αὐτονομίας· δὲν διασπᾶται μάλιστα τὸ πρῶτον διὰ τῆς δημιουργίας τοῦ τοιούτου δικαιώματος ἢ ὀλότης τῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου ἑτερονομίας. (Ἴδε ὑπ. 2 § 18). Ἦδη, ἀπὸ τῆς θέσεως τῆς «προσωπικότητος» αὐτοῦ, ἔχει ἐπέλθει ἡ τοιαύτη διάσπασις. Ἡ στιγμή ἀκριβῶς τῆς θέ-

2) Ἴδε καὶ H. A l t e n s, Naturrecht, II, 1871, σελ. 22. Ἡ αὐτόθι ἀνάπτυξις περὶ τοῦ δικαιώματος τῆς προσωπικότητος προσεγγίζει ἐν πολλοῖς πρὸς τὴν ἡμετέραν, ἐλλείπει ὁμως ἢ κρίσιμος καθ' ἡμᾶς διάκρισις μεταξὺ τοῦ προσώπου ὡς σκοποῦ τοῦ δικαίου καὶ τῆς προσωπικότητος ὡς πρώτης θέσεως τοῦ δικαίου, οὕτω δὲ καὶ ἐλλείπει ἐπίσης οἰαδήποτε κατὰ δίκαιον θεμελίωσις τοῦ πρώτου ἀκριβῶς καὶ θεμελίου, κατὰ τὸν ἴδιον τὸν A l t e n s, πάντων τῶν λοιπῶν δικαιωμάτων.

3) Ὁ M e r k e l, ἐνθ. ἀν., § 154 κ. 155, σελ. 85, 86, φαίνεται ὅτι δὲν δέχεται μᾶλλον τοὺς τοιούτους χαρακτηρισμούς, ἀρνούμενος τὴν ὑπαρξίν ἤδη δικαιώματος εἰς τὰς περιπτώσεις ταύτας.

σεως ταύτης εἶναι ὡς πρὸς τὸ προκείμενον δικαίωμα ἢ στιγμή τοῦ παρὰ τοῦ νομοθέτου καθορισμοῦ, ἢ στιγμή τῆς κατὰ δίκαιον ἑτερονομίας. Κατὰ ταῦτα, τὰ δικαιώματα τῆς προσωπικότητος, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦλάχιστον τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν,—καθόσον, ἄλλως, καὶ ταῦτα βεβαίως ὑφίστανται μόνον διὰ τῆς ἀντιστοίχου ἐπὶ τῶν ἄλλων ἑτερονομίας—εἶναι «αὐτονομία ἐν αὐτονομία», ἢτοι αὐτονομία ἐντὸς τῆς «ἐν τῇ κατὰ δίκαιον ἑτερονομία αὐτονομίας», ὅποια εἶναι ἢ κατὰ δίκαιον προσωπικότητος τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν. Οὕτω δὲ ταῦτα κατ' ἐξοχὴν ἐκφράζουν τὴν εὐρυτάτην ἐν τῷ δικαίῳ αὐτονομίαν τοῦ προσώπου, ἐνσαρκώνουν τὴν ἐλευθερίαν τοῦ προσώπου ὡς δικαίωμα αὐτοῦ.

§ 24. Κατὰ τὰ λοιπά, τὰ δικαιώματα τῆς προσωπικότητος οὔτε διαφέρουν οὔτε ὑστεροῦν ἔναντι τῶν «εἰδικῶν» δικαιωμάτων εἰς κατὰ δίκαιον ὑπαρξιν καὶ δύναμιν.

Διὰ τὴν κατὰ δίκαιον ὑπαρξιν οἰουδήποτε δικαιώματος ἀπαιτεῖται ὁ καθορισμὸς τῶν ἀντιστοίχων ὑποχρεώσεων ἄλλου ἢ ἄλλων ἢ ὅλων τῶν ἄλλων προσώπων. Ἀλλὰ ἀκριβῶς καὶ ἐνταῦθα ἡ διαμόρφωσις τοῦ δικαιώματος ὑπὸ τοῦ ἰδίου τοῦ ὑποκειμένου αὐτοῦ, ὡς συγκεκριμένη διαμόρφωσις τοῦ περιεχομένου τῆς κατὰ δίκαιον προσωπικότητος τοῦ ὑποκειμένου τούτου, ἐπιφέρει αὐτομάτως καὶ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐκάστοτε ἀντιστοίχων πρὸς τὸ δικαίωμα ὑποχρεώσεων. Οὕτω ὅμως καὶ ὑπάρχει ἡ προϋπόθεσις διὰ τὴν παροχὴν ἐπὶ τῶν τοιούτων δικαιωμάτων τῆς «κατὰ δίκαιον προστασίας» (Ἰδε § 15). Ἐπὶ τούτων δηλαδὴ τὸ δίκαιον, ἐν τῇ ἀντικειμενικῇ φάσει αὐτοῦ, λειτουργεῖ ἔχι καὶ ὡς «καθορισμὸς», ἀλλὰ μόνον ὡς «προστασία». Καὶ πράγματι εὐθὺς καταφαίνεται τοῦτο, μόλις τυχὸν τὸ ἐν προκειμένῳ δικαίωμα παραβιασθῇ.¹⁾ Εἶναι δὲ δυνατὴ ἡ παραβίασις τοιούτου δικαιώματος, καθ' ἣν ἀκριβῶς στιγμήν καὶ ὑπάρχει ὄντως τοιοῦτον δικαίωμα, καθ' ὅσον τοῦτέστιν ἐπίκειται εἴτε ἀκόμη τελεῖται ἢ ἄσκησις αὐτοῦ.

1) Ὁ Merkel, ἐνθ. ἀν., § 157, σ. 86, 87, ὑποστηρίζει, ὅτι καὶ ἀνακύπτουν τὸ πρῶτον κατὰ τὴν στιγμήν ταύτην τὰ «στοιχεῖα τοῦ δικαιώματος». Ὅπως δὲποτε, ὑποστηρίζει τοῦτο μόνον ἐπὶ τῶν καθ' ἡμᾶς «δικαιωμάτων τῆς προσωπικότητος», καὶ ὄχι καὶ ἐπὶ τῶν «εἰδικῶν δικαιωμάτων», οὕτω δὲ καὶ δὲν φθάνει εἰς τὴν ἀκρότητα τῶν θεωριῶν τοῦ Thon καὶ τοῦ Kiegel. (Ἰδε ὑποσ. 7 § 15).

Κατὰ τὴν φάσιν ταύτην αὐτῆς, εἰς τυχὸν παρακωλυθῆ,²⁾ ὄχι μάλιστα ἐνταῦθα μόνον ἔμμεσος πράξις ζωῆς, ἀλλὰ καὶ ἄμεσος τοιαύτη, π.χ. περίπατος εἰς ἐλεύθερον χώρον—δὲν ὑπάρχει δὲ καὶ ἐξαιρετικὸς νομικὸς λόγος διὰ τὴν τοιαύτην παρακώλυσιν—, τότε ἐνεργὸς ἀνακύπτει ἡ κατὰ δίκαιον προστασία, ἣτις ἀποκαθιστᾷ τὴν οὕτω παραβιασθεῖσαν ἐπὶ τοῦ προσώπου «κατὰ δίκαιον δυνατότητα συμπεριφορᾶς».³⁾

Ἐξ ἄλλου, καὶ κατὰ τὸ χρησιμοποιηθὲν ἤδη παράδειγμα, ἐπὶ τῶν δικαιωμάτων τῆς προσωπικότητος δὲν ἀποκλείονται αἱ ἄμεσοι πράξεις ζωῆς· δὲν διακρίνονται κἄν ἐνταῦθα ἀπὸ τὰς ἐμμέσους τοιαύτας.

Ἡ διάκρισις δηλαδή αὕτη διατηρεῖ ὄντως τὴν σημασίαν αὐτῆς, μόνον ἐφόσον ὑπάρχει ἀκόμη ἐνδεχόμενον, ἐπὶ τῶν ἐμμέσων πράξεων ζωῆς, νὰ ἐπέμβῃ ὁ νομοθέτης καὶ διὰ εἰδικοῦ διαμορφωτικοῦ αὐτῶν καθορισμοῦ, ἐνῶ ἀντιθέτως τοιοῦτον ἐνδεχόμενον ἐπὶ ἄμέσων πράξεων ζωῆς - προκειμένου βεβαίως ἱκανοῦ πάντοτε προσώπου - οὐδέποτε ὑπάρχει. Ἦδη, ἐνταῦθα, αἱ προκείμεναι ἔμμεσοι πράξεις ζωῆς ἀφέθησαν καὶ αὗται ὑπὸ τοῦ νομοθέτου εἰς τὸν παρὰ τοῦ ἰδίου αὐτῶν ὑποκειμένου καθορισμόν. Οὕτω λοιπὸν κατ' οὐδὲν πλέον διαφέρουν τῶν ἄμέσων πράξεων ζωῆς ὡς πρὸς τὴν διὰ τὸ δίκαιον σημασίαν αὐτῶν. Κατὰ τοῦτο δὲ καὶ αἱ ἄμεσοι πράξεις ζωῆς⁴⁾ ἀποτελοῦν καθ' ὃν λόγον καὶ αἱ ἔμμεσοι τοιαῦται ἀληθινὰ δικαιώματα τοῦ προσώπου· οὕτω ὁμως πάντοτε μόνον «δικαιώματα τῆς προσωπικότητος».

2) Ἡ παρακώλυσις αὕτη ἐννοεῖται ὡς ἀσκουμένη ὑπὸ ὀρισμένου προσώπου, καὶ ὄχι ὑπὸ φυσικοῦ τυχὸν ἐμποδίου. (Περὶ τοῦ ἀσχέτου πρὸς τὸ δίκαιον, ἄμέσως τοῦλάχιστον, τῆς ἐκ τῆς φύσεως ἀντιστάσεως ἴδε Schey, ἐνθ. ἀν., σελ. 758. Ἴδε ὁμως καὶ πρὸ αὐτοῦ ἤδη F i c h t e, Naturrecht, 1796 I., σελ. 53. Ἴδε ἐπίσης ὑπ. 13 § 6). Οὕτω δέ, δημιουργουμένης ὅπωςδήποτε «σχέσεως» πρὸς ἕτερον πρόσωπον (J e l l i n e k, ἐνθ. ἀν., σελ. 49), εἴτε «ἐξαρτήσεως ἀπὸ τῆς συμπεριφορᾶς ἑτέρου προσώπου» (M e r k e l, ἐνθ. ἀν., § 162, σελ. 39), ὑπάρχει ἡ ἰδιαιτέρως ὑπὸ τῶν συγγραφέων τούτων τονιζομένη, πάντως ἐξωτερικὴ καθ' ἡμᾶς, ἀναγκαία προϋπόθεσις διὰ τὴν ἐνεργὸν παρουσίαν τῆς ἀντικειμενικῆς φάσεως τοῦ δικαίου.

3) Ὁ τρόπος τῆς πραγματώσεως τῆς τοιαύτης ἀποκαταστάσεως, ὁ τρόπος ἰδίᾳ τῆς παρὰ τοῦ προσώπου προκλήσεως αὐτῆς χρειάζεται βεβαίως εἰδικὴν μελέτην, ἣτις ὁμως δὲν εἶναι δυνατόν ἐνταῦθα οὔτε ὑποτυπωδῶς νὰ συντελεσθῆ.

4) Προϋποτίθεται ἐπομένως καὶ ὡς πρὸς ταύτας, ὅτι δὲν ὑπάρχει τυχὸν κατ' ἐξαιρέσιν εἰδικὴ παρὰ τοῦ νομοθέτου ἀπαγόρευσις. (Ἴδε ὑπ. 4 § 18).

Τὰ δικαιώματα τῆς προσωπικότητος παρέχουν συνήθως εἰς τὴν θεωρίαν ἔξαιρετικὰς δυσχερείας ⁵⁾ διὰ τὴν ἐρμηνείαν τῆς καταγωγῆς καὶ τὴν κατάταξιν αὐτῶν. Ἄλλοτε ἀμφισβητεῖται ἢ ἀγνοεῖται ἡ ὑπαρξις αὐτῶν, ἄλλοτε πάλιν θεωροῦνται ὡς ἰσχύοντα ἐκ τοῦ φυσικοῦ δικαίου.⁶⁾ Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ὄμως ἀναπτύξεων καταφαίνεται καὶ ἡ ἀναμφίβολος ὑπαρξις καὶ ἡ ἀληθινὴ φύσις αὐτῶν, κριδικώτερον δὲ ἡ ἐνυπαρξία αὐτῶν εἰς τὸ σύστημα τοῦ θετικοῦ δικαίου.⁷⁾ Ἐξ ἄλλου καταφαίνεται ἐν ταύτῳ καὶ ἡ αἰτία καὶ ἡ ἔκτασις τῆς ἰδιοτυπίας αὐτῶν.⁸⁾

5) Ἴδε O e r t m a n n, ἐνθ. ἀν., σελ. 139, ὅπου ἐκτίθενται καὶ καταφαίνονται ὀρισμένοι τῶν δυσχερειῶν τούτων, καὶ ὅπου ἐπίσης, παρὰ τὴν στενωτέραν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν, καὶ ἐμπειρικωτέραν διανόησιν τῶν *Persönlichkeitsrechte*, ἐμφανίζονται ἐν τούτοις προσπάθειαι θεμελιώσεως τοῦ κύρους αὐτῶν, κατὰ τρόπον, ὅστις πράγματι ὑπενθυμίζει μερικὰ ἔστω σημεῖα τῆς ἡμετέρας θεμελιώσεως. Ἴδε καὶ J h e r i n g, ἐνθ. ἀν., σελ. 393.

6) Οὕτω κατ' οὐσίαν ὑπὸ τοῦ K a n t, *Metaphysik der Sitten* (I, *Rechtslehre*), σελ. 237, ἔκδ. Ἀκαδ. ἂν καὶ ἐξ ἄλλου ἢ παρ' αὐτῷ ἔννοια αὐτῶν, ἐκφραζομένη μάλιστα διὰ τοῦ ὅρου «ἐλευθερία», δὲν συμπίπτει ἐντελῶς πρὸς τὴν παρ' ἡμῶν ἐκτεθεισάν ἔννοιαν αὐτῶν. Ἐπίσης κατ' οὐσίαν ὑπὸ τοῦ S t a h l, ἐνθ. ἀν., σελ. 257 κ. ἐπ.

Ἐκ τῶν συγχρόνων ἴδε K. P e t r a s c h e k, *System der Rechtsphilosophie*, 1932, ἰδίᾳ σελ. 191, 192 καὶ 208 κ. ἐπ., ὅστις μάλιστα γενικῶς ἐπιχειρεῖ νὰ συνδυάζῃ πρὸς ἀλληλα τὸ φυσικὸν καὶ τὸ θετικὸν δίκαιον.

7) Ἴδε L a s s o n, ἐνθ. ἀν., σελ. 545 κ. ἐπ., ὅπου ἀναπτύσσει οὗτος «τὰ δικαιώματα τῆς προσωπικότητος», καὶ ἰδίᾳ σελ. 451, ὅπου ρητῶς δέχεται τὴν ὑπαρξιν εἰς τὸ πρόσωπον δικαιωμάτων «selbstverständlich vermöge des allgemeinen Zusammenhanges des bestimmten Rechtssystemes» ἀκριβῶς ὅμως τὸ «selbstverständlich», ἐφόσον δὲν προϋποθέτει καὶ βασικὴν θεμελίωσιν, ὡς εἶναι ἡ παρὰ τοῦ νομοθέτου θέσις τῆς προσωπικότητος δικαίου, ἀποκαλύπτει ἐμφανεστάτα καὶ τὴν ἀδυναμίαν τῆς παρὰ τοῦ L a s s o n θεμελιώσεως τῶν ἐν προκειμένῳ δικαιωμάτων.

8) Εἶναι ἴσως ἀνάγκη νὰ τονισθῇ ἡ ἐπιτευχθεῖσα θεμελίωσις τοῦ ἀνεξάντλητου τῶν δικαιωμάτων τούτων, τοῦ ἀκαταργήτου τῆς ἐλευθερίας τοῦ προσώπου. Ἐλέχθη ἤδη (§ 17), ὅτι ἡ ἐξάντλησις καὶ ἡ κατάργησις αὕτη τελεῖ κατὰ δίκαιον ὑπὸ διαλυτικὰς αἰρέσεις, αἵτινες οὐδέποτε εἶναι δυνατόν νὰ ἐπέλθουν ἐν τῇ ὀλότητι αὐτῶν. Αὕτη ὅμως εἶναι ἡ τυπικὴ ἀπλῶς ἐκφρασις τῆς ἀδυναμίας τοῦ νομοθέτου νὰ ἀφανίσῃ κατὰ δίκαιον τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀτόμου. Καὶ ἡ ἀδυναμία ἐξ ἄλλου αὕτη εἶναι πάντοτε συνέπεια καὶ ὄχι λόγος καθ' ἑαυτήν. Ὁ λόγος ὁ οὐσιαστικὸς τῆς τοιαύτης ἀδυναμίας εἶναι ἡ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ νομοθέτου θέσις τῆς ἐλευθερίας τοῦ προσώπου, ἡ θέσις ὑπ' αὐτοῦ τῆς κατὰ δίκαιον προσωπικότητος, ὡς βασικὴ καὶ ἀναγκαῖα πρᾶ-

§ 25. Ὅπωςδήποτε, τὰ τοιαῦτα δικαιώματα δὲν ἐμπίπτουν ἀμέσως εἰς τὸν παρὰ τοῦ νομοθέτου διαμορφωτικὸν καθορισμόν. Εἰς τοῦτον ἐμπίπτουν ἀμέσως μόνον τὰ «εἰδικὰ» δικαιώματα τοῦ προσώπου. Εἶναι ὅμως τοιαύτη ἡ ἀμοιβαία κατὰ τὸ περιεχόμενον διαμορφωτικὴ ἐπενέργεια τῶν δύο τούτων εἰδῶν τῶν δικαιωμάτων—διὰ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἀναγκαίων ἀντιστοιχῶν ὑποχρεώσεων ἑτέρου ἑκάστοτε προσώπου, καὶ οὕτω καὶ τῆς περαιτέρω ἐπιδράσεως εἰς τὴν ἔκτασιν εἴτε τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δικαιωμάτων τοῦ ἑτέρου τούτου προσώπου—, ὥστε ὅπωςδήποτε καὶ τὰ μὴ «εἰδικὰ» δικαιώματα ἐμμέσως τοῦλάχιστον ὑπόκεινται εἰς τὸν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου εἰδικώτερον καθορισμόν· καὶ ὑπόκεινται εἰς τοῦτον καὶ πρὸς μείωσιν καὶ πρὸς αὐξήσιν¹⁾ τοῦ περιοριζομένου αὐτῶν.

Κατὰ ταῦτα, ἂν καὶ στρέφεται ὁ νομοθέτης εἰς τὸν καθορισμόν μόνον τῶν «εἰδικῶν» δικαιωμάτων, ἀναγκαίως ἐν τούτοις, ἀντιμετωπίζων τὸ πρόβλημα τοῦ τοιούτου καθορισμοῦ, διαλογίζεται ἑκάστοτε καὶ πάσας τὰς περαιτέρω ἐκ τοῦ καθορισμοῦ τούτου αὐτομάτους συνεπείας, ἧτοι τὴν ἐπαύξησιν καὶ τὸν περιορισμόν τῶν δυνατοτήτων καὶ τοῦ αὐτοπροσδιορισμοῦ τῆς ὀλότητος, ἀλλὰ καὶ ἑκάστου, τῶν λειτουργῶν καὶ ἐν ταύτῳ καὶ σκοπῶν τοῦ δικαίου.

Ἡ στιγμή τοῦ καθορισμοῦ τῶν «εἰδικῶν δικαιωμάτων», καὶ οὕτω καὶ ἐν γένει τῶν δικαιωμάτων, εἶναι ἡ κατ' ἐξοχὴν προβληματικὴ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ νομοθέτου. Εἶναι δὲ ἰδιαιτέρως χαρακτηριστικὴ ἡ ἐν προκειμένῳ προβληματικότης. Ὅφείλεται ὅπωςδήποτε καὶ εἰς τὴν σημαντικὴν διαφορὰν τῶν διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ἐνταῦθα προβλήμα-

ξίς αὐτοῦ διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν τῆς ἰδρυτικῆς αὐτοῦ ἀποστολῆς, κατὰ τρόπον δηλαδή τοιοῦτον, ὥστε ἐπὶ ταύτης ἀκριβῶς θεμελιούται ἡ ὅλη ἔπειτα καθοριστικὴ λειτουργία τοῦ νομοθέτου, τὸ σύστημα ἐπομένως τῆς νομοθεσίας ἐν τῇ ὀλότητι αὐτοῦ. Ἄνευ τῆς οὕτω βασικῆς ταύτης πράξεως τοῦ νομοθέτου, καὶ ἄνευ τῆς τοιαύτης κατὰ συνέπειαν ἀναγκαιότητος αὐτῆς, οὔτε θὰ ὑπῆρχε ὄντως κατὰ δίκαιον ἢ ἐλευθερία τοῦ προσώπου, οὔτε θὰ ὑπῆρχε ἡ ἀδυναμία τοῦ νομοθέτου πρὸς ὀλικὸν ἀφανισμόν αὐτῆς. Ἡδη—ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο—, ἐφόσον οἷα ἐξετέθη εἶναι ἡ σημασία αὐτῆς, ἡ ὀλικὴ ἄρσις αὐτῆς θὰ ἀπετέλει ὀλικὴν ἄρσιν τοῦ ἔργου τοῦ νομοθέτου, ἄρνησιν ὑπ' αὐτοῦ τῆς προϋποθέσεως διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, ἄρνησιν οὕτω τῆς ἀποστολῆς, καὶ κατὰ συνέπειαν καὶ τῆς ὑπάρξεως αὐτοῦ.

1) Ἐξηγήσιν εἰδικῶς τῆς αὐξήσεως ταύτης ἴδε εἰς § 22.

τος προϋποθέσεων ἔναντι τῶν προϋποθέσεων, ὑπὸ τὰς ὁποίας ὁ νομοθέτης ἐπέλυσε τὸ πρόβλημα τῆς στιγμῆς, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐπετέλεσε τὴν πρώτην θέσιν αὐτοῦ, ἤτοι ἐθέσπισε τὴν προσωπικότητα δικαίου. Κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς θεσπίσεως ταύτης δὲν ὑπῆρχεν οἷα ἐνταῦθα προβληματικότης προϋποθέσεων. Μία προϋπόθεσις ὑπῆρχεν ἢ δὲν ὑπῆρχεν, ἐνταῖα, παγία, καθολικὴ ἢ τάσις καὶ δυνατότης τοῦ προσώπου πρὸς τέλεσιν τῆς ἰδίας ζωῆς. Ἐνταῦθα αἱ προϋποθέσεις ἐμφανίζονται ποικίλαι, μεταβληταί, ἰδιότυποι· οὕτω στηρίζουν καὶ προκαλοῦν τὸ διαρκῶς λυόμενον καὶ διαρκῶς προβαλλόμενον κατ' ἔσοχὴν πρόβλημα τοῦ δικαίου. Καὶ οὕτω ἡ προσνομή τῶν «εἰδικῶν» δικαιωμάτων, ἢ διαμόρφωσις ἐν γένει τῶν δικαιωμάτων, εἴτε μᾶλλον ὁ τρόπος αὐτῆς, ("Ἴδε § 35 κ. ἐπ.) εἶναι τὸ καθημερινὸν πρόβλημα τῆς λειτουργίας τοῦ δικαίου.

Κατὰ ταῦτα τὸ δικαίωμα ὑπάρχει ὡς πρόβλημα διὰ τὸν νομοθέτην, ὡς τὸ ἄπαυστον πρόβλημα τῆς ἀντικειμενικῆς ἐν γένει φάσεως τοῦ δικαίου. Εἶναι δὲ ἡ διαφώτισις τῆς τοιαύτης ὄψεως τοῦ δικαιώματος τὸ σημαντικώτατον ἴσως τῶν ἐπιτευγμάτων τῆς θεωρίας. Οἱ δογματισμοὶ τοῦ κατὰ φυσικὸν δίκαιον ἢ ἄλλως πως πρὸ πάσης νομοθετικῆς πράξεως κεκτημένου καὶ ἀπαρραβιάστου διαφόρων δικαιωμάτων, καὶ ἡ ἐκ τούτων συναγομένη καὶ κατευθυνομένη ἀποστολὴ τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου, ὡς συνισταμένη δῆθεν εἰς τὴν κατοχύρωσιν καὶ περιφρούρησιν παρομοίων δεδομένων καὶ κεκτημένων, πάντα τὰ τοιαῦτα δογματικὰ θεωρήματα διαψεύδονται καὶ διαλύονται ὑπὸ τῆς ἀληθινῆς θεωρίας. Ἐξ ἄλλου ὅμως καὶ οἱ ἀντίθετοι ἐπίσης δογματισμοὶ τῆς ἐκ θετικιστικῶν δῆθεν λόγων ἐντελοῦς ἢ σχεδὸν ἐντελοῦς ἀρνήσεως καὶ τῆς διανοήσεως ἀκόμη τοῦ «δικαιώματος» (Duguit)²⁾ εἴτε τῆς ἀρνήσεως τοῦ δικαιώματος ὡς «ἀναγκαίας ἐννοίας» τοῦ δικαίου (Kelsen, Somlo),³⁾ καὶ οἱ τοιοῦτοι ἀρνητικοὶ δογματισμοὶ καταρρίπτονται ὡσαύτως διὰ τῆς ὄντως κριτικῆς θεωρήσεως τοῦ δι-

2) Ἴδε L. Duguit, *Traité de Droit Constitutionnel*, I, ἐκδ. γ', 1927, σ. 87. Ἐπίσης τοῦ αὐτοῦ, *L' état, le droit objectif...*, 1901, σελ. 12, 13, ὡς καὶ *Le droit social, le droit individuel...*, 1922, ἰδίᾳ σ. 14 κ. ἐπ.

3) Ἴδε Kelsen, *Hauptprobleme...*, ἰδίᾳ σ. 620, καὶ *Allgem. Staatslehre*, S. 60. Ἴδε Somlo, ἐνθ. ἀν., σελ. 145.

καιώματος' διὰ ταύτης ἄλλωστε συνεκλείπουν, ὡς ἐλέχθη, καὶ αἱ ἰδεολογικαὶ ὑπερβολαί, εἰς ἀντίδρασιν πρὸς τὰς ὁποίας προέκυψαν καὶ ἀνεπτύχθησαν οἱ ἀρνητικοὶ οὗτοι δογματισμοί.

Ε΄.

ΤΟ ΚΑΤ' ΕΞΟΧΗΝ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ ΤΟΥ ΝΟΜΟΘΕΤΟΥ

§ 26. Ἀνεπτύχθη προηγουμένως ἡ τυπικὴ κυρίως διάρθρωσις τοῦ ἀκαύστως προκειμένου εἰς τὸν νομοθέτην προβλήματος. Οὕτω καὶ διεπιστώθησαν ἤδη ὠρισμένοι κατὰ τὴν ἐπίλυσιν αὐτοῦ προϋποθέσεις καὶ συνέπειαι. Καὶ αὗται ὅμως προσλαμβάνουν οὐσιαστικὸν περιεχόμενον μόνον ἐκ τῆς παρουσίας τῶν πραγματικῶν στοιχείων τοῦ προβλήματος. Ἡ τελικὴ διαμόρφωσις, ἡ θέσις καὶ ἡ λύσις τοῦ προβλήματος θὰ προσδιορισθῇ ἐκάστοτε καὶ ἀπὸ τὰ εἰδικὰ κατὰ ἐποχὴν καὶ κατὰ χώραν δεδομένα,¹⁾ τῶν ὁποίων ἔχει συνείδησιν ὄντως καὶ τὰ ὁποία καὶ διαθέτει ὁ συγκεκριμένος νομοθέτης.

Τὰ δεδομένα ταῦτα εἶναι τὸ στοιχεῖον τῆς ποικιλίας, ὅπερ ἐκάστοτε ὑποβάλλει ἡ πραγματικότητα εἰς τὴν συνείδησιν τοῦ νομοθέτου. Διὰ συνθέσεως τῶν ποικίλων τούτων δεδομένων πρὸς τὸν ἐνιαῖον σκοπὸν τοῦ δικαίου ὁ νομοθέτης θὰ ἀναζητήσῃ καὶ θὰ ἐξεύρῃ τὰ δυνατὰ μέσα διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ πρακτικοῦ αὐτοῦ προβλήματος.

Τὰ ποικίλα ταῦτα στοιχεῖα τῆς ἐκάστοτε πραγματικότητος δὲν δύνανται τὴν στιγμὴν ταύτην νὰ ἀπασχολήσουν τὴν θεωρίαν. Οὔτε ὅμως ἐξ ἄλλου δύναται αὕτη νὰ περιορισθῇ εἰς τὴν διάνοησιν ἀπλῶς τοῦ ἐνιαίου σκοποῦ τοῦ δικαίου. Δύναται καὶ ὀφείλει νὰ προβάλλῃ τὰ πραγματικά, ἀλλ' ἀναγκαῖα στοιχεῖα τοῦ προβλήματος, τὰ πραγματικὰ τουτέστι στοιχεῖα, τὰ ὁποία συνιστοῦν τὸ πρόβλημα εἰς πᾶσαν ἱστορικὴν στιγμὴν.

§ 27. Τὸ περιεχόμενον τοῦ κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην προβλήμα-

1) Περὶ τούτων ἴδε ἐκ τῶν νεωτέρων Radbruch, ἐνθ. ἀν., σ. 85 κ. ἐπ., E. Huber, Recht und Rechtsverwirklichung, 1925, σ. 281 κ. ἐπ.

τος τοῦ νομοθέτου εἶναι ὁ καθορισμὸς εἰς τὸ πρόσωπον ὁρισμένων δυνατοτήτων ἐμμέσων πράξεων ζωῆς. Τοιοῦτον εἶναι πάντοτε τὸ περιεχόμενον τῶν ἀμέσως ὑπὸ τοῦ νομοθέτου καθοριζομένων «εἰδικῶν» δικαιωμάτων. Ἀλλὰ αἱ ἐμμεσοὶ πράξεις ζωῆς, κατὰ τὸ ἀποτέλεσμα αὐτῶν, ἀμέσως μὲν δυνατοποιοῦν τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς τοῦ ἰδίου τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν, ἐμμέσως ὅμως, διὰ τῆς οἴασδήποτε ἐκάστοτε συμβολῆς αὐτῶν, δυνατοποιοῦν τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς καὶ ἄλλου ἢ ἄλλων ἢ καὶ ὄλων τῶν ἄλλων προσώπων. Ἡ τοιαύτη ἀναπότρεπτος συνάρτησις τῆς τελέσεως τῆς ζωῆς τῶν διαφόρων προσώπων ἀποτελεῖ τὴν ἀνάγκην καὶ τὸ θεμέλιον τῆς συμπήξεως καὶ τῆς ὑπάρξεως οἴασδήποτε κοινωνίας. Ἡ τοιαύτη δὲ ὑπὲρ τὴν ἰδίαν ζωὴν τοῦ προσώπου ἐπέκτασις τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐκάστοτε πράξεων αὐτοῦ, οἷαν μάλιστα αὐταὶ εἶναι ἐμμεσοὶ πράξεις ζωῆς, ἡ τοιαύτη ἔκτασις τῶν ἐξ αὐτῶν συνεπειῶν εἶναι ἀκριβῶς ὁ κύριος λόγος, δι' ὃν ὁ καθορισμὸς τῆς δυνατότητος αὐτῶν δὲν εἶναι ὑπὸ μόνου τοῦ ὑποκειμένου των ἐφικτός, ἀλλὰ ἐπιτελεῖται κατ' ἀνάγκην ὑπὸ τοῦ ἰδίου πάντοτε τοῦ νομοθέτου, καὶ μόνον κατόπιν τῶν ὑπὸ τούτου καθορισμῶν, καὶ κατὰ συμμόρφωσιν πρὸς αὐτούς, ἐπιτελεῖται περαιτέρω καὶ ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἐκάστοτε ὑποκειμένου αὐτῶν.

Ἐξ ἄλλου ὅμως, ἐκ τῆς τοιαύτης ἐκτάσεως τῶν συνεπειῶν τῶν ἐμμέσων πράξεων ζωῆς προκύπτουν διὰ τὸν νομοθέτην πλεῖστα καὶ λεπτότατα στοιχεῖα τοῦ κατ' ἐξοχὴν προβλήματος αὐτοῦ. Ὁ νομοθέτης προσνέμει εἰς ὁρισμένον πρόσωπον εἰδικὸν δικαίωμα ὡς μέσον πάντοτε διὰ τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς τοῦ προσώπου τούτου, καὶ οὕτω πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ ἐφ' ᾧ οὗτος ἰδρύθη σκοποῦ. Ὁ σκοπὸς ὅμως οὗτος δὲν ἔγκειται εἰς μόνον τὸ ὁρισμένον τοῦτο πρόσωπον, ἀλλὰ ἐνυπάρχει εἰς ἕκαστον τῶν ὑπὸ τὴν νομοθεσίαν προσώπων, καὶ οὕτω καὶ εἰς τὴν ὁλότητα αὐτῶν. Καὶ ἀκριβῶς ἐκ τῆς τοιαύτης συγκροτήσεως τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου, προκύπτει ἰδιαιτέρα προβληματικότης διὰ τὴν ὄντως πραγματοποιήσιν αὐτοῦ κατὰ τὸν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου καθορισμὸν τῶν «εἰδικῶν» δικαιωμάτων. Δεδομένης τουτέστι τῆς ἀναποτρέπτου καὶ κρισίμου συνάρτησεως τῶν περιεχομένων εἰς τὰ τοιαῦτα δικαιώματα ἐμμέσων πράξεων ζωῆς—αἵτινες βεβαίως ἐν τῇ πραγματικότητι τελοῦνται πάντοτε ὑπὸ διαφόρων προσώ-

πων—καὶ ὡς πρὸς τὰς προϋποθέσεις καὶ ὡς πρὸς τὰς συνεπείας τῆς τελέσεως αὐτῶν, ἐνδέχεται πάντοτε, κατὰ τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων σύμπλεξιν τῶν τοιούτων πράξεων καὶ προϋποθέσεων καὶ συνεπειῶν αὐτῶν ἐπὶ διαφόρων προσώπων, ἐν τῷ ζήλω τῆς ἐντελεστέρας ἐτοιμασίας τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς ὠρισμένων ἐκ τῆς ὀλότητος τῶν προσώπων, ἧτις τέλεσις ἀναμφισβητήτως ἀποτελεῖ πάντοτε σκοπὸν τοῦ δικαίου, νὰ ἐπισυμβῇ ὥστε νὰ παραμεληθοῦν, ἂν καὶ βεβαίως ἀποτελοῦν ἐξ ἴσου σκοπὸν τοῦ δικαίου, πάντα τὰ ἄλλα ἐκάστοτε πρόσωπα, τὰ ὁποῖα οὕτω θὰ μεταπέσουν ἐν πολλοῖς εἰς μέσα ἁπλῶς, εἰς δούλους, εἰς πράγματα. Καὶ τοῦτο ἀναμφιβόλως συνιστᾷ ἤδη κρίσιμον ἀθέτησιν τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου, βασικὴν οὕτω ἀποτυχίαν καὶ αὐτοδιάλυσιν τῆς λειτουργίας τοῦ δικαίου.

Ὅπως δὲ ὅμως, ὁ νομοθέτης, παρὰ πάντα τοιοῦτον κίνδυνον μερικῆς τοῦλάχιστον ἀθετήσεως τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ, δὲν δύναται ἐν τούτοις εἰμὴ εἰς ὠρισμένον πάντοτε πρόσωπον νὰ καθορίσῃ τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἧτοι νὰ διαμορφώσῃ ἐκάστοτε τὰ εἰδικώτερα δικαιώματα αὐτοῦ.¹⁾ Κατὰ τὰ ἐκτεθέντα (§ 2), ἡ ζωὴ τοῦ προσώπου, εἰς ὠρισμένην τοῦλάχιστον σφαιρᾶν αὐτῆς, —προκειμένου μάλιστα ἱκανοῦ προσώπου—τελεῖται ἀναγκαιῶς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου. Κατὰ συνέπειαν, ὅπως δὲ ὅμως, τὸ πρόβλημα τοῦ νομοθέτου προσλαμβάνει πάντοτε διαμόρφωσιν κατὰ βάσιν ἀτομικὴν. Στοιχεῖα ὅμως τοῦ προβλήματος τούτου εἶναι πάντοτε καὶ ὅλα ὅσα προκύπτουν, ὅπως ἐξετέθη, ἐκ τῆς μὴ ταυτίσεως τοῦ ὅλου σκοποῦ τοῦ δικαίου πρὸς τὸ ὠρισμένον ἁπλῶς πρόσωπον.

§ 28. Ἄς ἴδωμεν ἤδη τὸ ὅλον πρόβλημα ἐκ τοῦ κεντρικοῦ στοιχείου αὐτοῦ.

Ἡ δυνατότης τῶν πράξεων, αἵτινες συνιστοῦν τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς οἰουδήποτε προσώπου,—δυνατότης, τὴν ὁποίαν ὁ νομοθέτης κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην ἐπιζητεῖ νὰ διαμορφώσῃ εἴτε καὶ νὰ δημιουργήσῃ—συναντᾷ ὡς πρόσκομμα βασικὸν τὴν στενότητα εἴτε καὶ ἀρνητικότητα τῶν ἀντικειμενικῶν αὐτῆς προϋποθέσεων. Συνιστᾷ

1) Ἴδε καὶ A. Manigk, Die Privatautonomie im Aufbau der Rechtsquellen, 1935, σ. 12 κ. ἐπ.

τουτέστιν, ἕκαστον πρόσωπον κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, στενότητα πάντοτε τῶν διαθέσιμων δι' αὐτὴν ἀναγκαίων πραγμάτων καὶ ἀρνητικότητα ¹⁾ ἴσως τῶν ἀναγκαίων δι' αὐτὴν διαθέσεων τῶν προσώπων. Ὁ νομοθέτης κατὰ συνέπειαν ἔχει νὰ ἄρῃ ἑκάστοτε καὶ τὴν στενότητα τῶν διαθέσιμων πραγμάτων καὶ τὴν ἀρνητικότητα τῶν διαθέσεων τῶν προσώπων. Καὶ ὀφείλει βεβαίως νὰ ζητῇ τὴν ἄρσιν ταύτην τῆς στενότητος καὶ τῆς ἀρνητικότητος κατὰ συνδιανόησιν πάντοτε τῆς ὁλότητος τῶν προσώπων.

Τὴν στενότητα μάλιστα τῶν διαθέσιμων πραγμάτων τὴν διαπιστώνει ὁ νομοθέτης κατὰ πρῶτον λόγον ὡς πρὸς τὴν ζωὴν τῆς ὁλότητος τῶν προσώπων. Ὅφείλει βεβαίως νὰ τὴν ἀναιρέσῃ ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν ὁλότητα, ἀλλὰ ἔπειτα καὶ ὡς πρὸς ἕκαστον τῶν προσώπων. Τὴν ἀρνητικότητα ἀντιστρόφως τῶν διαθέσεων τῶν προσώπων τὴν διαπιστώνει ὁ νομοθέτης κατὰ κανόνα ἀμέσως ὡς πρὸς ἕκαστον τῶν προσώπων. Ἡ ἀντιμετώπισις ὅμως καὶ ταύτης δι' εἰδικῶν ὀρισμῶν τοῦ νομοθέτου ἐπιτελεῖται, κατὰ κανόνα τοῦλάχιστον, ὄχι κεχωρισμένως, ἀλλὰ ἐν συναρτήσει πρὸς τὴν προσπάθειαν διὰ τὴν ἄρσιν τῆς στενότητος τῶν διαθέσιμων πραγμάτων τόσον ὡς πρὸς τὴν ὁλότητα τῶν προσώπων ὅσον καὶ ὡς πρὸς ἕκαστον αὐτῶν.

Τὰ διὰ τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς ἑκάστου προσώπου ἀναγκαῖα πράγματα εἶναι κυρίως ὑλικά ἀγαθὰ, ἀλλὰ καὶ ἄλλα, π.χ. παιδευτικά, εἴτε εὐρύτερον πνευματικὰ καὶ ψυχικὰ ἀγαθὰ. Κατὰ τὴν ἐν προκειμένῳ λειτουργίαν αὐτῶν ἐννοοῦνται ἐνταῦθα τὰ διάφορα ταῦτα ἀγαθὰ ὡς αἱ ἀντικειμενικαὶ προϋποθέσεις τῶν διαφόρων πράξεων, αἵτινες συνιστοῦν τὴν τέλεσιν τῆς ζωῆς τοῦ προσώπου. Κατὰ τοῦτο ὅμως ἕξομοιοῦνται πρὸς τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ καὶ συμπεριέχονται εἰς αὐτὰ καὶ τὰ πρόσωπα, ἅτινα εἶναι ἑκάστοτε ἀναπόσπαστοι φορεῖς ὀρισμένων ἐκ τούτων, ἤτοι τῶν ψυχικῶν ἰδία καὶ παιδευτικῶν ἀγαθῶν.

1) Πρόκειται δηλαδή ἐνταῦθα περὶ μὴ ὑπάρξεως εἰς τὰ ἕτερα πρόσωπα τῶν θετικῶν ἐναντι τῆς ζωῆς δεδομένου προσώπου διαθέσεων αὐτῶν, ἤτοι τῶν διαθέσεων αὐτῶν διὰ τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τέλεσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἰδίαν αὐτῶν σύμπραξιν. Δὲν πρόκειται κατὰ ταῦτα περὶ ὑπάρξεως εἰς τὰ ἕτερα πρόσωπα διαθέσεων πρὸς πράξεις ἀρνητικὰς διὰ τὴν ζωὴν δεδομένου προσώπου. Περὶ τῆς πρὸς τὰς τελευταίας ταύτας ἐνεργοῦ ἀντιδράσεως τοῦ νομοθέτου ἴδε § 14 καὶ § 22.

Ἄλλὰ βεβαίως δὲν ἔγκειται ἀπλῶς εἰς τὴν σύνδεσιν ταύτην τῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν φορέων αὐτῶν ἢ ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἐπιτελουμένη συνάρτησις τῆς στενότητος τῶν διαθεσίμων πραγμάτων καὶ τῆς ἀρνητικότητος τῆς διαθέσεως τῶν προσώπων, ὡς πρὸς τὴν ζωὴν ἔστω ὁρισμένου προσώπου. Ἡ ἐκτεθειῖσα σύδεσις ὑπάρχει ἀπλῶς ἐν τῇ πραγματικότητι ἀφ' ἑαυτῆς. Ἡ συνάρτησις, διὰ τῆς ὁποίας ἐπιτυγχάνεται ἢ ἐν ταύτῳ ἄρσις καὶ τῆς στενότητος τῶν διαθεσίμων ἀγαθῶν καὶ τῆς ἀρνητικότητος τῶν διαθέσεων τῶν προσώπων, δὲν ὑφίσταται ποτέ ἀφ' ἑαυτῆς ἐν τῇ πραγματικότητι, ἀλλ' ἐξευρίσκεται τὸ πρῶτον—κατὰ χρησιμοποίησιν βεβαίως καὶ ὑπαρχουσῶν ἤδη ἐν τῇ πραγματικότητι συναρτήσεων—καὶ ἐπιβάλλεται ὑπὸ τοῦ νομοθέτου, οὕτω δὲ καὶ ἐμφανίζει πάντοτε οὐσιαστικῶς δίσφορον διαμόρφωσιν καὶ περιεχόμενον.

§ 29. Ἐνταῦθα ἡ τοιαύτη κατὰ συνάρτησιν ἀντιμετώπισις τῆς στενότητος καὶ τῆς ἀρνητικότητος θὰ μελετηθῇ κυρίως ἐπὶ τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν. Εἶναι ἄλλωστε θεμελιακὴ ἢ περίπτωσις αὕτη καὶ ἐπηρεάζει πάσας τὰς ἄλλας.

Κατὰ τὰ ἤδη ἐκτεθέντα, ὁ νομοθέτης ἔχει πάντοτε νὰ ἄρῃ τὴν στενότητα τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν καὶ ὡς πρὸς τὴν ὁλότητα τῶν προσώπων καὶ ὡς πρὸς ἕκαστον αὐτῶν. Ἐχει δηλαδή νὰ ἐξασφαλίσῃ καὶ τὴν ὑπαρξιν τοῦ συνόλου τῶν ἀγαθῶν, τῶν ἀναγκαίων διὰ τὴν ὁλότητα τῶν προσώπων, καὶ τὸν πορισμὸν εἰς ἕκαστον πρόσωπον τῶν διὰ τοῦτο ἐπαρκῶν ἀγαθῶν ἐκ τῶν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ὁλότητος τοιούτων. Ὑπάρχουν οὕτω δύο διάφορα καὶ χωριστὰ προβλήματα, τὰ ὁποῖα ὁμως ἐν τῇ πραγματικότητι συμπροβάλλονται πάντοτε εἰς τὸν νομοθέτην. Ὅπως μάλιστα οὕτω συμπροβάλλονται εἰς τοῦτον, εἶναι ἀνάγκη ἐπίσης καὶ νὰ συναντιμετωπίζωνται ὑπ' αὐτοῦ.

Καὶ πράγματι, καὶ συμβαίνει ἀκριβῶς τοῦτο. Κατὰ τὴν τοιαύτην δὲ ταυτόχρονον ἀντιμετώπισιν τῶν δύο χωριστῶν προβλημάτων ὁ νομοθέτης ἐν ταύτῳ διανοεῖται ἕκαστον πρόσωπον, ἀφ' ἑνὸς ὡς τὸν σκοπὸν, τὸν ἰδρύνοντα εἰδικῶς τὸ ἕτερον, τὸ ἀτομικὸν ἑκάστοτε πρόβλημα, ἐξ ἄλλου ὡς τὸ ὄργανον, τὸ τεταγμένον εἰς τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ἑτέρου, τοῦ καὶ ὅλικου προβλήματος. Διὰ τὴν ἐξασφάλισιν δηλαδή τῶν ἀναγκαίων εἰς τὴν ὁλότητα τῶν προσώπων ὑλικῶν ἀγαθῶν δὲν ὑπάρχει ἄλλος

τις τρόπος εἰμὴ μόνον αἱ πράξεις, αἱ δημιουργοῦσαι τὰ τοιαῦτα ἀγαθὰ. Ἄπαιτεῖται λοιπὸν οὕτω νὰ ἐπιτελεθοῦν ὅπωςδῆποτε αἱ ἀναγκαῖαι τοιαῦται πράξεις. Ὑποκείμενον ὅμως τῆς τελέσεως ταύτης δὲν ὑπάρχει βεβαίως ἕτερον ἢ αὐτὰ ταῦτα τὰ ὑπὸ τὴν νομοθεσίαν πρόσωπα. Κατὰ τοῦτο, τὸ πρόσωπον λογίζεται ὑπὸ τοῦ νομοθέτου καὶ ὡς ὄργανον διὰ τὴν ἐπίλυσιν τοῦ ἐξ ἑαυτοῦ προβλήματος αὐτοῦ.

Οὕτω, καὶ τὰ ὑλικά ἀγαθὰ λογίζονται ἐνταῦθα ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ὡς αἱ ἀντικειμενικαὶ προϋποθέσεις διὰ τὴν δυνατότητα πράξεων δύο διαφόρων κατηγοριῶν: τῶν πράξεων, αἵτινες ἀμέσως τελοῦν τὴν ζωὴν τοῦ ὑποκειμένου αὐτῶν, καὶ τῶν πράξεων, αἵτινες, κατὰ οἵανδῆποτε ἐκάστοτε συμβολήν, δημιουργοῦν τὰ εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ὁλότητος τῶν προσώπων ὑλικά ἀγαθὰ.

Ὁ νομοθέτης λοιπὸν ἔχει νὰ παράσχη εἰς τὸ πρόσωπον τὰς ἀντικειμενικὰς προϋποθέσεις, καὶ τῶν πρώτων, τῶν πράξεων καταναλώσεως, καὶ τῶν δευτέρων, τῶν πράξεων παραγωγῆς. Ἡ παροχὴ τῶν προϋποθέσεων τῶν πρώτων εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ἐν τῷ συγκεκριμένῳ προσώπῳ σκοποῦ τοῦ δικαίου. Ἡ ἀξιοποίησις ὅμως τῶν προϋποθέσεων τῶν δευτέρων—ὑπὸ τοῦ προσώπου βεβαίως, εἰς τὸ ὁποῖον ἤδη αὐταὶ διετέθησαν,—εἶναι ἐξ ἴσου ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἄρσιν τῆς ὡς πρὸς τὴν ὁλότητα τῶν προσώπων στενότητος τῶν ἀγαθῶν (διὰ τὴν δυνατότητα οὕτω τῆς παροχῆς τοιούτων εἰς τὴν ὁλότητα τῶν προσώπων, καὶ οὕτω καὶ ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου ἐν τῇ ὁλότητι αὐτοῦ).

Ὁ νομοθέτης, διὰ νὰ ἐπιτύχη τὸ δεύτερον τοῦτο, κατ' ἀνάγκην ἐξαρτᾷ μέχρις ὁρισμένου βαθμοῦ τὴν παροχὴν εἰς ὅσιν πρόσωπον τῶν προϋποθέσεων διὰ τὰς πράξεις τοῦ πρώτου εἴδους, ἤτοι τῶν πρὸς ἄμεσον κατανάλωσιν ὑλικῶν ἀγαθῶν, ἐκ τῆς ἀξιοποιήσεως ἐκάστοτε ὑπ' αὐτοῦ τῶν παρασχεθεισῶν εἰς αὐτὸ προϋποθέσεων διὰ τὰς πράξεις τοῦ δευτέρου εἴδους, ἤτοι διὰ τὰς πράξεις παραγωγῆς ὑλικῶν ἀγαθῶν. Ἡ τοιαύτη ἐξάρτησις, ὁ βαθμὸς μάλιστα αὐτῆς, ἀποτελεῖ κατ' ἐξοχὴν λεπτὸν πρόβλημα. Ἐντελής τοιαύτη ἐξάρτησις θὰ ἐσήμαιεν ἐγκατάλειπιν τοῦ προκειμένου προσώπου ὡς σκοποῦ τοῦ δικαίου. Οὐδεμία τοιαύτη ἐξάρτησις θὰ ἀπετέλει ὀλιγορῖαν πρὸς

βασικὴν προϋπόθεσιν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ὅλου τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου.

Ὅπωςδήποτε, ἡ τοιαύτη μέχρις ὠρισμένου βαθμοῦ συνάρτησις εἶναι πάντοτε ἀναπότρεπτος ἀνάγκη διὰ τὴν εὐστοχὸν ἀντιμετώπισιν τοῦ διπλοῦ προβλήματος τοῦ νομοθέτου. Ἐκ τοῦ λόγου δὲ τούτου ὀρίζεται οὕτω ἡ παραγωγικὴ ἐργασία τοῦ προσώπου ὡς ὁ εἰδικὸς τίτλος διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ κτήσιν ὑλικῶν ἀγαθῶν.¹⁾ Τοῦτο ἄλλωστε, ἐπὶ ἄλλου εἴδους ἀγαθῶν, π. χ. τῶν πνευματικῶν, ἀφ' ἑαυτοῦ ἀπαραβιάστως ἰσχύει. Ἐξ ἄλλης ὁμως ἀπόψεως καὶ αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἐκτιμᾷ καὶ τὴν τοιαύτην μὴ παραγωγικὴν ὑλικῶν ἀγαθῶν ἐργασίαν καὶ ἀνάγει εἰδικῶς ταύτην—ὑπηρετῶν οὕτω βεβαίως τὸν εἰδικώτερον αὐτοῦ σκοπὸν, τῆς προσνομῆς εἰς τὸ πρόσωπον καὶ ἄλλων ἐκτὸς τῶν ὑλικῶν ἀγαθῶν, καὶ πρὸς τοῦτο ἀκριβῶς παρασκευάζων τὴν προϋπόθεσιν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν, ἤτοι τὴν φέρουσαν ταῦτα ἐργασίαν—εἰς τίτλον κτήσεως καὶ ὑλικῶν ἀγαθῶν.

§ 30. Οὕτω λοιπὸν λύεται κατὰ βάσιν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου τὸ πρόβλημα εἰδικῶς τῆς προσνομῆς εἰς ἕκαστον πρόσωπον τῶν ὑλικῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ἄμεσον τέλεσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ. Λύεται διὰ τῆς ἀναγορεύσεως τῆς δημιουργικῆς ἐν γένει ἐργασίας τοῦ προσώπου εἰς τίτλον διὰ τὴν παρ' αὐτοῦ κτήσιν τῶν τοιούτων προϋποθέσεων. Εἶναι ὁμως ἄρα γε ἡ λύσις αὕτη πλήρης ὄντως λύσις τοῦ ὅλου προβλήματος :

Ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος τούτου καταφατικὴ ἀπάντησις δὲν φαίνεται δυνατὴ. Διὰ τὴν ἐπιτέλεσιν δηλαδή τῆς παραγωγικῆς μάλιστα ἐργασίας χρειάζονται εἰς τὸ ὑποκείμενον αὐτῆς ὠρισμέναι ἑκάστοτε ἀντικειμενικαὶ προϋποθέσεις. Πᾶν τουτέστι πρόσωπον, διὰ νὰ δύναται νὰ ἐργασθῆ, χρειάζεται ἔδαφος πάντοτε κατάλληλον, κεφάλαιον, ἔστω καὶ στοιχειῶδες, καὶ ὠρισμένην ἑκάστοτε ὀργάνωσιν. Χρειάζεται ἄλ-

1) Ἡ τοιαύτη λοιπὸν συνάρτησις δὲν εἶναι τυχὸν φυσικὴ, ἀλλὰ κατὰ δίκαιον. Οὕτε καὶ ὑπάρχει κἂν τὸ ἀνάλογον αὐτῆς ἐν τῇ φύσει. Οὕτε ὁμως καὶ ἐλλείπει ἐντελῶς ἐν τῇ φύσει ποιὰ τις συνάρτησις τῆς κτήσεως πρὸς τὴν ἐργασίαν· ἐντείνεται μάλιστα ἑκάστοτε αὕτη, καθ' ὅσον ἐκτείνεται καὶ ἡ πρὸς τὸ ἑκάστοτε ἄτομον ἢ σπάνις τοῦ ἀντικειμένου τῆς παρ' αὐτοῦ κτήσεως· ἀλλὰ καὶ οὕτω βεβαίως κατὰ πολὺν ἀπέχει αὕτη οἰασδῆποτε ἐξομοιώσεως πρὸς τὴν κατὰ δίκαιον συνάρτησιν ἐργασίας καὶ κτήσεως.

λωστε ἀκόμη καὶ ὑποκειμενικούς τινες ὄρους, κυρίως δὲ ἰδιόζουσαν κατὰ ἐργασίαν ἐκπαίδευσιν. Ὁ νομοθέτης λοιπὸν διὰ ποίου τρόπου θὰ προσνείμῃ τὰς τοιαύτας προϋποθέσεις εἰς ἕκαστον πρόσωπον; Τίνα τίτλον θὰ ἰδρύσῃ ἐνταῦθα διὰ τὴν παροχὴν τῶν εἰδικῶν τούτων πρὸς ἐργασίαν δυνατοτήτων; Ποῖος εἶναι ὁ τίτλος οὗτος, κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ παρασχεθῶν εἰς ἕκαστον πρόσωπον αἱ προϋποθέσεις, διὰ τῶν ὁποίων τὸ ἴδιον αὐτὸ πλέον θὰ διαμορφώσῃ ἑκάστουτε τὸν ὀρισθέντα τίτλον,¹⁾ κατὰ τὸν ὁποῖον θὰ ἀποκτήσῃ περαιτέρω τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀμεσον τέλεσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ;

Τὸ πρόβλημα τοῦτο τῆς ἐντάξεως τοῦ συγκεκριμένου προσώπου εἰς ὠρισμένην θέσιν ἐν τῇ λειτουργίᾳ τῆς παραγωγῆς, εἴτε γενικώτερον εἰς ὠρισμένου εἴδους καὶ μὴ «παραγωγικὴν» ἐργασίαν, τὸ τοιοῦτον πρόβλημα ὁ ἱστορικὸς νομοθέτης, τῶν κυριωτέρων τοῦλάχιστον μέχρι σήμερον περιόδων, τῆς ἱστορίας, κατ' οὐσίαν οὐδαμῶς τὸ λύει ἢ καὶ οὐδαμῶς τὸ ἀντιμετωπίζει. Λύει βεβαίως τοῦτο, ἐμφανίζεται δηλαδή, ὅτι λύει τοῦτο, ἐμμέσως τοῦλάχιστον, κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ κεκτημένου. Οὕτω ὅμως ἀκριβῶς δὲν λύει ποτέ, κλείει ἀπλῶς τὸ πρόβλημα τοῦτο. Οὕτω δηλαδή ἀναδέχεται ἀπλῶς καὶ κυρώνει διὰ τοῦ κατὰ δίκαιον κύρους τὴν κατάστασιν τοῦ κεκτημένου τῶν πρὸς ἐργασίαν προϋποθέσεων, ὁποῖα ἑκάστοτε ὑπάρχει αὕτη εἰς ὠρισμένον πρόσωπον, κατὰ οἷονδήποτε συνδυασμὸν περιστάσεων, πάντως ὅμως ὄχι ποτὲ δι' ἐξ ὑπαρχῆς παρὰ τοῦ δικαίου καθορισμοῦ.²⁾ Σπεύδει τουτέστιν ὁ νομοθέτης νὰ ἐμφανίσῃ ὡς κατὰ δίκαιον ἤδη ἔγκυρον ὅ,τι ἐκ τῆς φύσεως αὐτοῦ ἀποτελεῖ πράγματι τὸ πρόβλημα τοῦ δικαίου. Ἀλλὰ βεβαίως οὕτω ἐγκαταλείπει ὁ ἱστορικὸς νομοθέτης, καὶ μάλιστα εἰς κρίσιμον σημεῖον, τὸν λόγον τῆς ὑπόξεως αὐτοῦ.

1) Ἴδε καὶ § 31, ὅπου ἐκτίθενται τὰ ὅρια τῆς λειτουργίας τοῦ τίτλου τούτου, καταδεικνυομένης τῆς μὴ ἀποκλειστικότητος αὐτοῦ, ὀλοκληρουμένων δὲ κατὰ τοῦτο τῶν μέχρι τοῦδε ἀναπτύξεων.

2) Ἐξήγησις βασικὴ τούτου ἐκ λόγων εἰδικῶς ἱστορικῶν δίδεται διὰ τῶν περὶ γενέσεως τῆς πολιτείας θεωριῶν ὠρισμένων τοῦλάχιστον ἐκ τῶν κοινωνιολόγων τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Ἦδη ὅμως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης διατυπώνει τὸν ἕτερον τύπον τῶν τοιούτων θεωριῶν· «ὁ γὰρ νόμος ὁμολογία τις ἐστίν, ἐν ᾧ τὰ κατὰ πόλεμον κρατούμενα τῶν κρατούντων εἶναι φασιν» (Πολιτικά 1255 a).

Ἐξ ἄλλου ὁμως, ἡ τοιαύτη πρόσδεσις τοῦ δικαίου εἰς κατάστασιν, σχηματιζομένην βασικῶς ἐκτὸς καὶ ἄνευ τοῦ δικαίου, δὲν περιορίζεται ἀπλῶς ἐπὶ τῶν ἀντικειμενικῶν προϋποθέσεων τῆς ἐργασίας τοῦ προσώπου. Ἐπεκτείνεται ἀναποτρέπτως καὶ ἐπὶ τῶν παντὸς εἴδους προϋποθέσεων τῆς ὅλης ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ τοῦτο, εἴτε διότι ἡ ἐργασία εἶναι περαιτέρω τίτλος κτήσεως πάσης τοιαύτης προϋποθέσεως, εἴτε καὶ διότι αἱ κεκτημένοι διὰ τὴν ἐργασίαν προϋποθέσεις εἶναι συνήθως καὶ προϋποθέσεις διὰ πράξεις ζωῆς, ἐντελῶς ἀσχέτους πρὸς αὐτήν.

Τοιαύτη λοιπὸν καὶ εἰς ταύτην τὴν ἔκτασιν διαμορφοῦται ἡ ἐν τῷ δικαίῳ λειτουργία τῆς «ἀρχῆς τοῦ κεκτημένου», ὅταν ὑπάρχη ὡς ἡ πρώτη βᾶσις τῶν ὑπὸ τοῦ νομοθέτου καθορισμῶν. Ἡ ἰδιοκτησία, ὅπως εἰδικώτερον λειτουργεῖ εἰς ἀμιγῶς καπιταλιστικὴν κοινωνίαν, ἐμφανίζει σαφέστατα τὴν ἐσχάτην καὶ ὀλικὴν συνέπειαν τῆς κατὰ τὴν «ἀρχὴν τοῦ κεκτημένου» βασικῆς διαμορφώσεως τοῦ δικαίου. Ἐν ταύτῃ δηλαδὴ ἡ ἰδιοκτησία ἐκάστοτε τοῦ προσώπου, καὶ ὄχι αἱ κατὰ φύσιν καὶ καλλιέργειαν πραγματικαὶ αὐτοῦ δυνατότητες, προσδιορίζει οὐσιαστικῶς τὴν ὀλότητα σχεδὸν τῶν κατὰ δίκαιον δυνατοτήτων αὐτοῦ. Ἡ ἰδιοκτησία ὁμως δὲν εἶναι καὶ αὕτη κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς, εἰμὴ ἐπίσης κατὰ δίκαιον δυνατότητος τοῦ προσώπου. Εἶναι ἐπομένως καὶ αὕτη, κατὰ τὴν φύσιν αὐτῆς, πρόβλημα κριτέον ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ νομοθέτου καὶ ὄχι ἀξίωμα καὶ κριτήριον διέπον τὸν νομοθέτην. Ὁ ἱστορικὸς ὁμως νομοθέτης ἐπέτυχε πράγματι νὰ μειατρέψῃ τὴν ἰδιοκτησίαν ἐκ προβλήματος εἰς δεδομένον, ἐκ κριτέου εἰς κριτήριο. Κατ' αὐτὴν διαμορφοῦνται τελικῶς, τοῦλάχιστον ἐν τῇ ἐφαρμογῇ, πλεῖστοι καὶ κρισιμοὶ τῶν ὀρισμῶν αὐτοῦ.

Καὶ οὕτω μεταμορφοῦται ἡ μᾶλλον διαστρέφεται τὸ βασικὸν καὶ κύριον πρόβλημα τοῦ δικαίου. Τὸ πρόβλημα τῶν κατὰ δίκαιον δυνατοτήτων συμπεριφορᾶς ὀρισμένου προσώπου μετατρέπεται εἰς πρόβλημα ἐκτάσεως καὶ ἐπεκτάσεως τῆς ἐκάστοτε ἰδιοκτησίας τυχόντος προσώπου. Οὕτω ὁμως καὶ ἡ ὅλη τάξις τοῦ δικαίου, εἰς τὴν κρίσιμον δρασίαν αὐτῆς, δὲν ὑπάρχει πλέον ὡς δίκαιον τῶν πραγματικῶν προσώπων, ἀλλὰ ὡς νομοθεσία περὶ τυπικῶν ὑποκειμένων.³⁾

3) Κατὰ τοῦτο, ἡ ἄκρα συνέπεια τῆς κυριαρχικῆς ἐν τῷ δικαίῳ παρουσίας τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας πραγματοποιεῖται διὰ τοῦ θεσμοῦ καὶ ἐν τῷ

§ 31. Ὁ κατὰ λόγον νομοθέτης καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ προσώπου, καὶ γεικώτερον τὴν σύνδεσιν πρὸς τὸ πρόσωπον τῶν προϋποθέσεων πάσης ἐν τῷ δικαίῳ πράξεως αὐτοῦ, τὴν ἀντιμειωπίζει πάντοτε κατὰ πρῶτον καὶ κυρίως ὡς πρόβλημα. Ἐξ ἄλλου ἤδη (§ 25) ἀνεπιτύχθη, πῶς ὡς πρόβλημα κατὰ πρῶτον ὑπάρχουν διὰ τὸν νομοθέτην τὰ ἀμέσως διαμορφούμενα ὑπ' αὐτοῦ «εἰδικὰ» δικαιώματα τοῦ προσώπου, καὶ περαιτέρω ἐμμέσως καὶ οἰαδήποτε τούτου δικαιώματα.

Τὸ ἀποτέλεσμα λοιπὸν τῆς ἐπιλύσεως τοῦ τοιούτου προβλήματος, καὶ μάλιστα τόσον ἐπὶ τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν παραγωγικὴν εἴτε καὶ ἄλλην ἐργασίαν τοῦ προσώπου, ὅσον καὶ ἐπὶ τῶν προϋποθέσεων διὰ τὴν ἀμέσον τέλεσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἐμφανίζεται ἐκάστοτε ὑπὸ ἓνα τῶν ἑξῆς τριῶν τρόπων. Τὰ ἀγαθὰ¹⁾ δηλαδή, τὰ συνιστῶντα τὰς τοιαύτας προϋποθέσεις, εἴτε τίθενται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ προσώπου προσωρινῶς μόνον, ἤτοι καθ' ὅσον μόνον χρόνον πράγματι χρησιμοποιοῦνται ὑπὸ τούτου εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ δικαίου ὠρισμένην συμπεριφορὰν αὐτοῦ—ἐφ' ὅσον ἐξ ἄλλου δὲν καταναλίσκονται ἤδη ταῦτα διὰ τῆς τοιαύτης χρήσεως αὐτῶν—, εἴτε τίθενται εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ συγκεκριμένου προσώπου μονίμως, ἤτοι καθ' ὅσον χρόνον ὑπάρχει ἀπλῶς καὶ τὸ ἀγαθὸν καὶ τὸ πρόσωπον, εἴτε τέλος παρέχονται συγχρόνως εἰς πολλὰ ἐκάστοτε πρόσωπα, ὅποτε βεβαίως ἢ σύγχρονος τοιαύτη παροχὴ συμπίπτει πάντοτε καὶ συνεκλείπει—ὀλικῶς ἢ μερικῶς—μετὰ τῆς ἐνεργοῦ ὑπάρξεως τοῦ προκειμένου ἀγαθοῦ ὡς ἀγαθοῦ διὰ πάντα τὰ πρόσωπα ταῦτα.

Οἱ τρεῖς βεβαίως οὗτοι εἶναι ἀπλῶς οἱ τυπικοὶ τρόποι. Εἰς τὴν πραγματικότητα δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐμφανίζονται καὶ ὑπὸ ἀνάμικτον διαμόρφωσιν. Ἐνδέχεται μάλιστα, ὅ,τι κατὰ τὴν κυρίαν του σημασίαν παρέχεται κατὰ τὸν τρίτον τῶν τρόπων τούτων, ὡς πρὸς ἑτέραν του ἀποψιν νὰ παρέχεται κατὰ τὸν πρῶτον συνήθως αὐτῶν.²⁾

θεσμῶ τῆς δουλείας, κατὰ τὸν ὁποῖον πράγματι ἔχει ἐπιτύχει ἡ ἰδιοκτησία καὶ τυπικῶς ἀκόμη νὰ ὑποτάξῃ τὴν προσωπικότητα, νὰ μετατρέψῃ δηλαδή τὸ πρόσωπον εἰς ἀπλοῦν καὶ τυχαῖον αὐτῆς ἀντικείμενον. Ἴδε καὶ H. Cohen, *Ethik des reinen Willens*, ἐκδ. γ', 1921, σ. 609.

1) Ὡς τοιαῦτα πρέπει κατὰ τὰ λεχθέντα νὰ ἐννοοῦνται καὶ πράξεις ἐνδεχομένως ἑτέρου προσώπου.

2) Οὕτω π. χ., τὸ ἀγαθὸν τῆς συναυλίας καθ' ἑαυτὸ παρέχεται συγχρό-

Ἡ χρησιμοποίησις ἐκάστοτε ὑπὸ τοῦ νομοθέτου ἐνὸς ἐκ τῶν τριῶν τούτων τρόπων τῆς πρὸς τὸ πρόσωπον συνδέσεως τῶν δι' αὐτὸ ἀγαθῶν στηρίζεται ὅπωςδήποτε εἰς τὴν διαπίστωσιν παρὰ τοῦ νομοθέτου, ὅτι οὗτος ὁ τρόπος εἶναι ἐν προκειμένῳ ὁ κατ'ἀλλήλους διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ σκοποῦ τοῦ δικαίου. Καὶ ἡ διαπίστωσις ὅμως αὕτη στηρίζεται περαιτέρω εἰς ὠρισμένα πάντοτε στοιχεῖα. Ταῦτα δὲ εἶναι ἅψ' ἐνὸς ἢ ψυχολογικὴ διαμόρφωσις τοῦ ἐκάστοτε προσώπου, ἢ, ἀκριβέστερον, τῶν ἐκάστοτε προσώπων³⁾ τόσο μάλιστα ἐκ φυλετικῶν εἴτε κλιματικῶν λόγων, ὅσον καὶ ἐκ λόγων ἀπλῶς κοινωνικοῦ περιβάλλοντος εἴτε ἐν γένει ἱστορίας καὶ παραδόσεως, ἅψ' ἐτέρου δὲ ἢ ἰδιάζουσα φύσις τῆς ἐκάστοτε λειτουργίας τοῦ προκειμένου ἀγαθοῦ, καὶ μάλιστα ὅπως αὕτη εἰδικώτερον διαμορφοῦται κατὰ τὴν δύναμιν τῆς ὑφισταμένης τεχνικῆς.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἔχει ὅλως ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐπὶ τῆς συνδέσεως τοῦ προσώπου πρὸς τὰς ἀντικειμενικὰς προϋποθέσεις τῆς παραγωγικῆς ἐργασίας αὐτοῦ. Οὕτω, ὁρίζει ὁ κατὰ λόγον νομοθέτης ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῶν μέσων παραγωγῆς, ἤτοι μόνιμον μάλιστα σύνδεσιν παραγωγικῶν μέσων πρὸς συγκεκριμένον πρόσωπον, ἔψ' ὅσον μόνον, καὶ διὰ λόγους πάντοτε τεχνικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ἢ παραγωγικὴ ἐργασία τοῦ προκειμένου προσώπου ἐπιτελεῖται ὑπὸ τούτου ὑπὸ μορφήν ἀτομικὴν. Ἄλλως, ἐπὶ ὁμαδικῆς παραγωγικῆς ἐργασίας, ὁ κατὰ λόγον νομοθέτης οὐδέποτε ἐπιβάλλει ἀτομικὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τῶν μέσων παραγωγῆς,⁴⁾ ἀλλὰ μᾶλλον συνδέει πρὸς τὸ συγκεκριμένον πρόσωπον προσωρινῶς μόνον, ἤτοι ἔψ' ὅσον ἀπλῶς

νως εἰς πολλὰ πρόσωπα (τρίτος τρόπος), ἐνῶν ἐκάστη διὰ τὴν ἀκρόασιν τῆς συναυλίας θέσις παρέχεται ἰδιαιτέρως εἰς ὠρισμένον πρόσωπον (πρῶτος τρόπος).

3) Δεδομένου, ὅτι γενικὸν περιεχόμενον ἔχει πάντοτε σχεδὸν ἢ σκέψις τοῦ νομοθέτου, ("Ἰδε § 35), ὥστε δὲν δύναται νὰ στηρίζεται εἰς παρατήρησιν συγκεκριμένου ἐκάστοτε προσώπου.

4) Ἀπὸ τῆς δεοντολογικῆς ταύτης κρίσεως ἐπὶ τῆς παρὰ τοῦ νομοθέτου διαμορφώσεως τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας, πρέπει βεβαίως νὰ διακριθῇ ἢ παρὰ πολλῶν ἤδη ὑποστηριζομένη καὶ εἰς τὸν K. Marx κατὰ πρῶτον λόγον ἀναγομένη κοινωνιολογικὴ διαπίστωσις, καθ' ἣν ἡ νομοτέλεια τῆς ἱστορίας ἐνέχει καὶ ἐπιφέρει τελικῶς τὴν ἐν τῇ σημείῳ τούτῳ τοῦ κειμένου ὡς δεοῦσαν ἐκτιθεμένην διαμόρφωσιν τοῦ θεσμοῦ τῆς ἰδιοκτησίας.

ἐργάζεται, τὰ παραγωγικὰ ἐκεῖνα μέσα, διὰ τῶν ὁποίων εἰδικώτερον τοῦτο ἐντὸς τῆς ὁμαδικῆς ἐργασίας ἐπιτελεῖ τὴν ἀτομικὴν αὐτοῦ συμβολήν.

Κατὰ τρόπον ἀνάλογον ὁρίζει ὁ κατὰ λόγον νομοθέτης καὶ περὶ τῶν πρὸς κατανάλωσιν ἀγαθῶν. Καθ' ὅσον αἱ ἄμεσοι πράξεις ζωῆς, τῶν ὁποίων ἀντικειμενικὴ προϋπόθεσις εἶναι ταῦτα, τελοῦνται ὑπὸ τοῦ προσώπου ἀτομικῶς εἴτε ἐν τῷ κύκλῳ τῆς οἰκογενείας, κατὰ τοσοῦτον καὶ τὴν ἰδιοκτησίαν ἐπὶ τοιούτων ἀγαθῶν τὴν ὁρίζει ὁ κατὰ λόγον νομοθέτης ἀτομικὴν εἴτε οἰκογενειακὴν. Ἐπὶ ὁρισμένων μάλιστα τοιούτων ἀγαθῶν ἐνδέχεται νὰ ὁρίξη καὶ ἀπλῶς προσωρινὴν αὐτῶν σύγδεσιν πρὸς τὸ συγκεκριμένον πρόσωπον, ἢτοι μόνον ἄμεσως ἐπικειμένης ἐκάστοτε τῆς προκειμένης πράξεως.

Μέτρον ἐξ ἄλλου τῆς παροχῆς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν διὰ τὴν ἄμεσον τέλεσιν τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἀναγκαίων ἀγαθῶν εἶναι κατὰ ταῦτα ἐπίσης αἱ πράξεις ἐκάστοτε, αἱ συνιστῶσαι τὴν τέλεσιν ταύτην. Καὶ αἱ πράξεις ὅμως αὗται προσδιορίζονται περαιτέρω ἐκ τῶν ἀναγκῶν τοῦ προσώπου, τῶν ὁποίων ἀκριβῶς ἀποτελοῦν πλήρωσιν. Τελικῶς λοιπὸν αἱ ἀνάγκαι τοῦ προσώπου ἐμφανίζονται ὡς τὸ μέτρον τῆς εἰς τοῦτο παροχῆς τῶν διὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἀγαθῶν. Κατὰ τοῦτο μάλιστα, καὶ ὅσάκις ὑπάρχουν εἰδικαὶ τυχὸν ἀνάγκαι, κατὰ εἰδικὸν μέτρον τότε παρέχονται εἰς τὸ πρόσωπον τὰ διὰ τὴν ζωὴν αὐτοῦ ἀγαθὰ.

Ὅπως δὴποτε, κατὰ ταῦτα, μέτρον τῆς παροχῆς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν τοιούτων ἀγαθῶν, οὐδαμῶς εἶναι, τοῦλάχιστον κατὰ βάσιν, ἢ συμβολὴ ἀπλῶς τούτου εἰς τὴν παραγωγὴν τοιούτων ἀγαθῶν, εἴτε εἰς τὴν παραγωγὴν ἐν γένει ἀγαθῶν. Καὶ ἀνεξαρτήτως τῆς ἀδυναμίας⁵⁾ τοῦ ἀκριβοῦς ἐκάστοτε καθορισμοῦ τῆς τοιαύτης συμβολῆς, ἢ χρησιμοποίησις τυχὸν ταύτης ὅπως δὴποτε ὡς τοῦ μόνου μέτρου τῶν παρασχειέων εἰς τὸ πρόσωπον ἀγαθῶν θὰ ἔφερε συχνότατα, καὶ πρὸς δύο μάλιστα κατευθύνσεις, εἰς κρισίμους ἀκρότητας. Ἐνδέ-

5) Ἡ ἀδυναμία ὅμως αὕτη θὰ ἔμελλε βεβαίως νὰ ἐπιφέρῃ τὴν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ εὐχέρειαν μεγάλων καταχρήσεων. Καὶ τοῦτο οὐδαμῶς δύναται νὰ θεωρηθῇ παρὰ τοῦ νομοθέτου ἀσήμαντον. Ὁ νομοθέτης, ὅσον ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ὀρθότητα ἐν τῇ θεσπίσει τῶν ὁρισμῶν αὐτοῦ, τόσο ἐνδιαφέρεται καὶ διὰ τὴν κατὰ τὸ δυνατὸν ἀκρίβειαν ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτῶν.